

RADU CORDONEANU

dicționar explicativ

**De aforisme, apoftegme,
citate, cugetări, cuvinte
expresii, locuțiuni, reflecții,
maxime, sintagme celebre**

RADU CORDONEANU

DICȚIONAR EXPLICATIV

DE

AFORISME, APOFTEGME, CITATE, CUGETĂRI,

CUVINTE, EXPRESII, LOCUȚIUNI, REFLECȚII,

MAXIME, SINTAGME,

CELEBRE

(De la sensurile originare, la sensurile uzuale)

Editura Virtual

2011

ISBN (e): 978-606-599-896-4

Avertisment

Acest volum digital este prevăzut cu sisteme de siguranță anti-piratare. Multiplicarea textului sub orice formă este sancționată conform legilor penale în vigoare.

Cuprins

A	2
B	18
C	23
D	38
E	47
F	54
G	60
H	63
I	65
Î	72
J	75
L	77
M	84
N	90
O	99
P	105
Q	112
R	115
S	118
T	126
U	132
V	136
Z	140
INDICE DE NUME.....	141
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ.....	159

Motto:

“Omul nu este decât o trestie, cea mai slabă din natură; dar este o trestie cugetătoare. Nu este nevoie ca universul întreg să se înarneze pentru a-l strivi: un abur, o picătură de apă ajung pentru a-l ucide. Dar, chiar când universul l-ar strivi, omul ar fi mai nobil decât ceea ce-l ucide, pentru că omul știe că moare și cunoaște avantajul universului asupra lui; în timp ce universul nu știe nimic. Întreaga noastră demnitate consistă, deci, în cugetare... Să căutăm deci a cugeta bine: iată principiul moralei.”

B. Pascal *Pensée*, VI, 9 (*apud* Tudor Vianu).

A

a arunca (cuiva) mănușa. Sens uzual: *a provoca (pe cineva), a sfida.* Când un nobil era jignit de un altul, îi arunca acestuia mănușa, gest prin care îl provoca la duel. Neridicarea ei echivala cu dezonoarea, de aceea, mai în toate cazurile se ajungea la o luptă între cei doi (cu sabia sau cu revolverul) în locul, în ziua și la ora stabilită de martori și după un anumit cod. Numărul mare de victime a scos destul de repede în afara legii acest gen de înfruntare. Expresia este folosită însă și azi. Pierzându-și încărcătura semantică inițială, ea este adresată ca o provocare la o dispută în planul ideilor.

a avea comorile (averile) lui Cresus. Sens uzual: *a fi foarte bogat.* Ultimul rege al Lidiei, Cresus (560-540 înainte de Hristos) a rămas celebru pentru imensa lui avere provenită din nisipurile aurifere ale râului Paktolos. Legenda spune că apa acestuia a devenit galbenă după ce miticul Midas și-a cufundat capul și mâinile în ea ca să scape de harul cu care, la cererea lui, îl înzestraseră Dionysos și anume, harul de a transforma în aur tot ce atingea. Cum și mâncarea suferea aceeași metamorfozare, regele era amenințat să moară de foame. Pentru același sens se folosește uneori numai numele lui Cresus.

a avea ochi de Argus. Sens uzual: *a nu-ți scăpa nimic, a fi foarte atent.* Inițial, sensul era de supraveghetor strașnic, fiind foarte aproape de legenda care vorbea despre monstrul Argus, dotat cu 100 de ochi, dintre aceștia rămânând deschiși totdeauna 50. Cea mai geloasă dintre zeițe era Hera și avea de ce, aventurile extraconjugale ale soțului său Zeus fiind de notorietate în Olimp, chiar dacă nici o divinitate n-ar fi recunoscut că știe ceva. Una dintre iubitele lui a fost și frumoasa Io. Ca s-o ferească de răzbunarea consoartei sale, el a metamorfozat-o într-o junincă albă. Dar Hera era greu de păcălit. Prefăcându-se că nu știe nimic de această transformare, ea a insistat într-atât pe lângă divinu-i soț să-i dea juninca în grijă, încât până la urmă a obținut-o. Punându-l pe Argus s-o supravegheze, Hera i-a hotărât involuntar acestuia soarta. Pentru că, enervat de imposibilitatea de a se apropia de Io, Zeus i-a poruncit lui Hermes să-l omoare pe atât de vigilentul paznic.

a avea rude la Ierusalim. Sens uzual: *a avea relații (protectori), cu ajutorul cărora răzbați mai ușor în viață.* Se pare că expresia a apărut în vremea pelerinajelor religioase la Ierusalim. Dat fiind că era vorba de mii de credincioși sosiți din diferite colțuri ale lumii, cazarea și hrănirea lor devenise o problemă. În aceste condiții, erau favorizați cei cu rude în “orașul sfânt”, la care puteau trage. Azi, expresia desemnează pe cineva aflat sub protecția unei persoane ce-i poate înlesni avansarea sau rezolvarea anumitor probleme.

a bănui și a ști cu ceritudine nu-i tot una. Sens uzual: *nu trebuie să condamni înainte de a avea dovezi certe*. Cuvintele aparțin celui de al 12-lea Coreut din tragedia *Agamemnon*, de Eschil. Ele au fost rostite cu scopul de a potoli spiritele într-un moment de mare tensiune provocată de vaietele regelui Agamemnon. Auzindu-le, unii dintre oamenii credincioși lui au bănuit că viața îi este amenințată și au îndemnat mulțimea să intre în palat să-l salveze sau, dacă îl găseau mort, să-l răzbune. Azi, cuvintele sunt citate, ca un memento, în situația în care se încearcă o judecată fără dovezi.

ab imo pectore (lat.) – “din adâncul sufletului”. Sens uzual: *cu toată sinceritatea* (Ți-a vorbit **ab imo pectore**, deci îi poți urma sfaturile). Se citează numai în limba latină, deseori și prescurtat: **imo pectore**.

ab initio (lat.) – “de la capăt”. Sens uzual: *de la început* (Am știut **ab initio** că nu spune adevărul). Expresia se citează numai în limba latină.

ab Iove principium (lat.) – “să începem cu Jupiter”. Sens uzual: *să începem cu ce este mai important*. Cu aceste cuvinte își începea ciobanul Dameta cântecul cu care vroia să câștige întrecerea cu Menalca (cioban și el). Motivația alegerii lui consta în faptul că Jupiter era cel mai important dintre zei: “Ab Iove principium, Musae / Iovis omnia plena” – “Muze, să începem cu Jupiter / Toate sunt pline de Jupiter” (Vergiliu, *Bucolica* III, 6o). Printr-o glisare a sensului de la particular – Jupiter, la general, semnificația lui (cel mai important), cuvintele au devenit, cu timpul, expresie cu valoare antologică. Ea este folosită îndeosebi de profesorii sau cercetătorii care preferând să-și prezinte dizertația sau lecția plecând direct de la un aspect esențial, țin să-și informeze, din primul moment, auditoriul de acest fapt (În lecția de azi **ab Iove principium**). Expresia se citează numai în limba latină.

ab irato (lat.) – “la mânie”. Sens uzual: *sub imperiul nervilor, al furiei* (Nu este bine să iei o decizie **ab irato**). Se citează numai în limba latină.

à bon entendeur, salut! (fr.) – “bunului ascultător, salut”. Sens uzual: *tot respectul, considerația pentru omul înțelept, căruia nu-i trebuie multe cuvinte ca să înțeleagă despre ce e vorba*. Locuțiunea poate fi interpretată și ca o stimulare, un îndemn adresat cititorului (sau ascultătorului) de a acorda mai multă atenție, de a reflecta mai mult asupra unui text care, dintr-un motiv sau altul, nu transmite o informație completă. Este des folosită în jurnalistică, cel mai adesea în limba franceză.

ab ovo (lat.) – “a pleca de la ou”. Sens uzual: *de la începutul începuturilor, de la naștere*. Locuțiunea este împrumutată de la Horațiu. După cum se știe, războiul troian s-a declanșat din cauza Elenei, care fusese răpită de Paris. Cum legenda spune că ea s-a născut din oul Ledei, odată cu fratele său geamăn Polux, Homer și-ar fi putut începe *Iliada* cu oul, deci cu venirea pe lume a frumoasei regine. Dar el a preferat să plece în relatarea sa de la furia lui Ahile, atrăgându-și astfel aprecierea poetului latin în versul: “Nec gemino bellum Troianum orditur ab ovo” – (Și nu urzește războiul troian de la oul cel geamăn) (*Arta poetică*). Azi, locuțiunea se folosește numai în limba latină și, în cele mai multe cazuri, pentru a ironiza o persoană care este cunoscută deja că în relatările sale se pierde în detalii (I-a promis că-i ascultă povestea, dar nu **ab ovo**). Cu același sens se folosește și expresia “De la Adam și Eva”.

l’absence est aussi bien un remède à la haine / Qu’un appareil contre l’amour (fr.) – “Depărtarea stinge jarul urii / așa cum potolește și focurile dragostei” (tr. Aurel Tita). Versurile, care constituie morala fabulei lui La Fontaine: *Cei doi papagali, regele și fiul său* (Cartea a zecea, 12), se înscriu în rândul citatelor intrate în tezaurul de înțelepciune a lumii. În general, cei care recurg la el preferă versiunea franceză.

abyssus abyssum invocat (lat.) – “prăpastia cheamă prăpastie”. Sens uzual: *o greșeală atrage după sine o altă greșeală*. Expresia își are originea în *Psalmi* lui David: “Adânc pe adânc îl cheamă în glasul căderilor apelor Tale” (XLI, 8). Se citează deseori, totdeauna numai în limba latină.

acarul Păun. Sens uzual: *persoană cu un statut ierarhic administrativ inferior, asupra căreia se aruncă vina șefilor; țap ispășitor*. Expresia are la origine un nume și un fapt real: la începutul secolului trecut, a avut loc o catastrofă feroviară într-o gară de pe linia Ploiești-Buzău. În urma anchetei, s-a stabilit că accidentul s-a datorat schimbării greșite a macazului. În loc să fie condamnat cel care dăduse ordinul, adică șeful, a fost condamnat acarul Păun, ce nu făcuse altceva decât să execute acest ordin.

același pământ nu poate da și recolte bogate și eroi. Conform lui Herodot (*Istorie*), acesta a fost răspunsul, devenit apoftegmă, pe care l-a dat Cyrus II cel Mare, fondatorul Imperiului persan, ofițerilor care-l sfătuiau să abandoneze pământul arid al Persiei pentru țări mai bogate.

à chaque fois que l’heure sonne, tout ici-bas nous dit adieu (fr.) – “de fiecare dată când bate ceasul, tot ce este pe pământ își ia rămas bun de la noi”. Cugetarea metaforică asupra trecerii inevitabile a timpului aparține lui Victor Hugo (*Les chants du Crépuscule*).

à **contrecoeur** (fr.) – “contra inimii”. Sens uzual: *împotriva voinței, împotriva dorinței proprii* (Nu e bine să faci ceva **à contrecoeur**). Locuțiunea se citează numai în limba franceză.

acta este fabula (lat.) – “piesa s-a sfârșit”. Cu aceste cuvinte se încheia orice spectacol din antichitate, anunțând publicului sfârșitul dramei sau comediei jucate. Cu timpul, sintagma a trecut dincolo de rampă fiind folosită pentru a se anunța sfârșitul unei acțiuni.

acta, non verba (lat.) – “Fapte, nu vorbe”. Sens uzual: *faptele sunt mai concludente decât vorbele*. Deși altfel formulată, ideea circulă din cele mai vechi timpuri. Talasie Libianul nota: “Taci tu, să vorbească lucrările tale” sau “ Muștră și ceartă pe cei de-aproape de tine, prin puterea lucrării, nu prin multă vorbărie”. Sfinții Părinți spun: “Să taci tu, să vorbească faptele tale”. Bătrânul Democrit reflecta: “falși și ipocriți sunt cei care toate le fac cu vorba și în realitate nu duc nimic la împlinire”. În morala fabulei sale *Vipera și hidra*, Esop spune: “unde e nevoie de brațe, vorbele nu folosesc la nimic”, iar Euripide, în tragedia sa *Hecuba*: “Limba oamenilor... n-ar trebui să fie niciodată mai puternică decât faptele”. Cuvintele lui Isidor Pelusiotul pot fi folosite ca o concluzie: “Când se unesc la om cuvântul și fapta, acesta devine icoana a toată filosofia”. Expresia se citează mai ales în limba latină.

a curăța grajdurile lui Augias. Sens uzual: *a interveni în mod radical și cu soluții inteligente asupra unor stări de lucruri, pentru a le schimba în bine*. Expresia are origine mitologică, fiind vorba de una dintre cele 12 munci ale lui Hercule. Legenda spune că acesta, având mințile rătăcite de erinia Lyssa, și-a omorât, fără voia lui, soția și copilul. Venindu-și în fire și căindu-se de cele ce a făcut, el a ascultat de oracol și pentru a fi purificat s-a dus să-l slujească pe Eurystheus timp de 12 ani. Dar stăpânul său nu ieșea din cuvântul Herei, care îl ura de moarte pe Hercule. Așa că, vrând să scape de el, l-a supus la 12 încercări deosebit de periculoase, cunoscute sub numele de “muncile lui Hercule”. Cea de-a cincea a fost tocmai curățirea grajdurilor lui Augias. Foarte bogat în turme, acest rege își ținea cele 3.000 de vite în grajdurile pe care nu le mai curățase de treizeci de ani. Eurystheus știa acest lucru și tocmai de aceea i-a dat ordin lui Hercule să curețe mormanele de gunoi din grajdurile respective. Văzând despre ce e vorba, eroul a pariat cu regele că va scoate mormanele de bălegar într-o singură zi. Miza era o treime din turmele gazdei. La prima vedere, nimeni n-ar fi fost în stare de așa ceva, așa că Augias s-a învoit bucuros. Dar Hercule nu era numai puternic ci și foarte inteligent. Așadar, a schimbat cursul râurilor Alfeus și Peneus, făcând apele acestora să treacă prin grajduri, să le curețe și să ducă cu ele toată mizeria.

a da ortul popii. Sens uzual: *a muri*. În vechime, preotul era plătit pentru slujba de înmormântare cu o monedă de zece parale, numită ort. De aici expresia “a da ortul popii”, al cărui sens a suferit însă cu timpul o mutație, ajungându-se la sensul cunoscut astăzi. În mitologia greacă se vorbea de ortul lui Charon, cel care transporta în barca sa pe cei rămași fără suflare.

a da sfară în țară. Sens uzual: *a da de știre*. Expresia dăinuie de pe vremea năvălirii tătarilor. Ca să anunțe țării pericolul, cei ce păzeau hotarele aprindeau pe dealuri focuri, folosind vreascuri udate și unse cu slănină. Rezultatul era un fum gros și înecăcios, numit *sfară*.

a descoperi America. Deși are la bază descoperirea din 1492, de mare importanță istorică, expresia a căpătat cu timpul o conotație ironică, fiind reprodusă pentru a releva că cineva își exagerează meritele într-un domeniu sau altul, în raport cu înaintașii.

a dormi pe lauri. Sens uzual: *a se lenevi*. Laurul (în latină, *laurus* = arbore întotdeauna verde) a rămas simbolul gloriei. Expresia se referă la o persoană care se mulțumește cu un singur succes dezamăgindu-i astfel pe cei ce-și puseseră mari speranțe în ea. Se întâlnește și varianta “A se culca pe lauri”.

ad calendas graecas (solvere) (lat.) – “(a plăti) la calendele grecești”. Sens uzual: *niciodată*. Dacă, la origine, expresia se adresa, ironic, numai răilor platnici, grecii neavând, ca romanii, calendele (adică o zi – prima din lună – stabilită ca obligatorie pentru achitarea tuturor datoriilor), azi se folosește la modul general. Istoricul Suetonius afirmă (în *De Vita XII, Caesarum*) că aceste cuvinte aparțin lui Augustus, împăratul gonindu-și cu ele de fiecare dată creditorii. Deseori se întâlnește în limbajul curent formularea “O să vină la calendele grecești”. Un sens similar îl au expresiile: “Când o face plopul pere și răchita micșunele” și “La paștele cailor”.

ad interim (lat.) “deocamdată”. Sens uzual: *numai pentru o perioadă, provizoriu* (Director **ad interim**).

ad litteram (lat.) – “după literă”. Sens uzual: *cuvânt cu cuvânt* (Un autor trebuie citat **ad litteram**).
Locuțiunea se citează numai în limba latină.

ad ostentationem (lat.) – “cu ostentație”. Sens uzual: *în mod provocator, demonstrativ* (A face un lucru **ad ostentationem**). Locuțiunea se citează în limba latină.

ad padres (lat.) – “la strămoși”. Locuțiunea este folosită numai în limbaj familiar și numai în latină, în expresiile: “a se întoarce **ad padres**”, adică a muri, și “a trimite **ad padres**”, a ucide, a omorî.

ad usum Delphini (lat.) – “pentru folosința Delfinului”. Sens uzual (ironic): *text cenzurat din varii motive*. Înainte de a căpăta atributele unei expresii, cuvintele indicau “manualele” destinate prințului moștenitor al regelui Soare, manuale cuprinzând texte clasice din care profesorii eliminaseră pasaje considerate de ei vulgare.

adevărata cale de a-ți face prieteni este de a plăti serviciile primite de la alții mai mult decât le plătesc ei înșiși. Cel mai de seamă discipol al lui Socrate, Platon a scris la sfârșitul vieții faimoasele *Legi*, operă cu caracter politic, concepută sub forma unui dialog. Discuția are loc într-o zi călduroasă de vară, când trei bătrâni, reprezentanți a trei state: Clinias – spartanul, Megillos – cretanul și Atenianul, sub a cărui mască se ascunde însuși filosoful, trebuia să facă o călătorie de la Cnosos (în Creta), la peștera lui Zeus, de pe muntele Ida. Este o confruntare, de fapt, a legislației statelor lui Clinias și Megillos, pe de o parte și cea ateniană, așa cum o dorea Platon, pe de altă parte. Marele merit al filosofului este acela că în opera sa deplasează punctul de gravitație al vieții din lumea materială în lumea valorilor morale, de aici decurgând și numărul mare de maxime rostite și explicate detaliat, cum face în cazul nostru Atenianul (Platon, *Legile*, tr. Șt. Bezdechi).

adevărată din tot timpul care fugă e secunda. Deși, sub forma unor definiții umoristice, a luat mai mereu în răspăr aforismul moral, în forma lui tradițională, Tudor Arghezi ne-a lăsat risipite prin diverse publicații crâmpie de gânduri, care, prin concizie și plasticitate, se inserează tocmai în acest gen. Că inexorabila scurgere a timpului, condensat în secundă, l-a preocupat continuu, stau mărturie și alte notații, ca, de pildă: “De viață hotărăște secunda” sau “O singură clipă a înghițit jumătate de veac”.

adevărul are inima liniștită. Sens uzual: *omul care are cugetul curat nu are de ce să se teamă*. Această constatare devenită maximă (în original: “Truth has a quid breast”) aparține marelui Shakespeare. Reflectând la raportul dintre minciună și adevăr, André Gide ajungea la concluzia derutantă la prima vedere: “Minciunile detestabile sunt cele care se apropie cel mai mult de adevăr”.

Adonis. Sens uzual: *ideal al frumuseții masculine*. Născut ca urmare a dragostei incestuoase dintre Smyrna și tatăl ei, Adonis a cucerit prin deosebita lui frumusețe inima Afroditei, iubirea lor fiind cea mai frumoasă din întreaga mitologie greacă.

adversarul care îți este o obsesie a devenit o parte din tine. Cugetarea aparține poetului, dramaturgului și filosofului Lucian Blaga și s-ar putea să fie urmare a anilor de polemică înverșunată cu cei care-i atacau sistemul, cu gruparea de la “Gândirea”, cu Nichifor Crainic sau cu Dan Botta.

a fi de bun (sau rău) augur. Sens uzual: *semn bun (sau rău)*. De faptul că anticii aveau mare încredere în prevestiri aflăm încă de la Homer, care povestește că strănutul lui Telemah a fost interpretat de Penelopa de bun augur pentru că s-a produs imediat după ce ea își exprimase speranța că Ulyse se va întoarce acasă. În timpul lui Cezar existau chiar niște magistrați, numiți auguri, care aveau misiunea să interpreteze semnele. Profețiile lor se bazau mai ales pe zborul păsărilor – vulturul era de bun augur, dacă venea din partea dreaptă, corbul, dimpotrivă. În timpul adunărilor populare ei nu aveau voie nici să cerceteze cerul, nici să-și comunice părerea asupra celor observate.

a fi mai catolic decât Papa. Sens uzual: *a exagera*. Expresia își are originea în cuvintele – și ele celebre, ale vicontelui De Chateaubriand: “Il ne faut pas être plus royaliste que le roi” (“nu trebuie să fii mai regalist decât regele”), din *La monarchie selon la Charte*, scrisă în 1816, când a devenit șeful ultra-regaliștilor, funcție deținută până în 1830, anul retragerii lui din viața politică.

a fi șiret e ceva, dar a fi onest, merită, cu adevărat, să-ți dai osteneala. Petre Pandrea relatează că această cugetare i-a fost prilejuită marelui sculptor Constantin Brâncuși de un alt sculptor oltean, Alexandru Talpoșin, care locuia și el la Paris. Conform Regulamentului Salonului Național Francez de Arte Frumoase, nici un artist, indiferent de naționalitate, nu putea să-și expună decât patru lucrări (tablouri, sculpturi etc.). În 1908, singurul care a făcut excepție a fost Talpoșin: el a trimis patru statui pe numele său adevărat și două sub pseudonimul Alexandru Severin.

a fi trimis de la Anna la Caiafa. Sens uzual: *a fi pus pe drumuri, a fi trimis de colo-colo* (fără a ți se rezolva o situație). Deși fusese ales să-l judece pe Iisus, Anna, neavând tăria morală s-o facă, l-a trimis pe învinovățit altui preot iudeu, Caiafa, care, la rândul-i, l-a trimis lui Pilat.

aide toi, le Ciel t’aidera (fr.) – “când te ajuți tu însuși și cerul te ajută”. Acest vers, devenit cu timpul maximă, aparține lui La Fontaine (Cartea a șasea, 18, *Căruța împotmolită*) și se citează numai

în limba franceză. Corespondentul lui în limba română ar fi “Dumnezeu te-ajută dar nu-ți bagă și-n traistă”. Ideea, însă, apare prima dată la Esop, cu următoarea formulare: “Odată cu invocarea zeilor se cuvine să facem și noi ceva”. Este morala fabulei sale *Naufragiatul*, în care relatează că, după răsturnarea unei corăbii, în timp ce pasagerii se luptau cu valurile ca să ajungă la mal, un atenian bogat se rezuma să se roage Athenei să-l salveze, promițându-i în schimb nenumărate jertfe. Când era aproape să se ducă la fund, un naufragiat i-a strigat: “Cu ajutorul Athenei, dă și tu din mâini!”.

aime la verité mai pardonne à l’erreur (fr.) – “iubește adevărul dar iartă greșeala”. Cugetarea o datorăm scriitorului francez care, prin curiozitatea, setea de adevăr, prin tendințele sale reformatoare i-a determinat pe urmași să dea secolului când a viețuit (al XVIII-lea) numele său: “Secolul lui Voltaire”. François Marie Arouet, zis Voltaire, a meditat mult asupra problemelor ce a frământat omenirea de-a lungul timpului, a căutat răspunsuri și a îndemnat la înțelepciune, așa cum a făcut și în *Sept discours en vers sur l’homme*, unde a inserat cugetarea citată. Ea se folosește numai în limba franceză.

a îmbătrâni înseamnă a trece de la pasiune la compasiune. Reflecția aparține filosofului, romancierului, dramaturgului și eseistului Albert Camus, care în 1957 a primit Premiul Nobel “pentru că a scos la lumină problemele ce se pun conștiinței umane”. Din nefericire, marele scriitor nu a apucat să “experimenteze” adevărul reflecției sale, viața-i fiindu-i curmată la numai 53 de ani, într-un accident stupid de automobil.

a înălbi un arap. Sens uzual: *a dori să faci ceva imposibil de realizat*. Maxima datează din anii premergători nașterii lui Christos și aparține unuia dintre marii gânditori ai lumii, filosoful grec Zenon, născut în Eleca în anul 490 înainte de Christos.

à la guerre comme à la guerre (fr.) – “la război ca la război”. Sens uzual: *într-o situație conflictuală în care miza e mare (de exemplu viața), regulile și legile morale își pierd din rigoare*. Născut în timpul înfruntărilor armate, dictonul s-a extins și în viața civilă, unde este folosit adesea cu sensul *dacă vrei să ne luptăm, ne luptăm*, căpătând o anume nuanță agresivă (Pentru că nu încetezi cu defăimările, te avertizez că de-acum înainte va fi **à la guerre comme à la guerre**). Se citează numai în limba franceză.

à la légère (fr.) – “ușor”. Sens uzual: *cu superficialitate* (Nu e bine să privești totul **à la légère**).

albinele strâng miere în fagurii lor, fără a se aștepta ca lumea să le privească și să le aplaude. G.

Călinescu își continuă reflecția – prilejuită de confrății dornici de mare publicitate, care puneau pe primul plan propagarea numelui și a persoanei, nu calitatea operei – astfel: “Ele nici nu știu, probabil, că fluidul creat de ele este o capodoperă alimentară, pe care dulceața cea mai fină n-o poate concura”. Ruptă de contextul strict, reflecția marelui scriitor exprimă un adevăr asupra căruia e bine să medităm mai des.

alea iacta est (lat.) – “zarurile au fost aruncate”. Sens uzual: *destinul, soarta va hotărî* sau “*fie ce-o fi*”. Se citează numai în limba latină. Guvernator al Galliei Cisalpine timp de 9 ani, Cezar nu renunțase la ideea de a candida la Roma pentru al doilea consulat. În ciuda marilor sale realizări sau poate tocmai de aceea, dorința lui nu era pe placul adversarilor. Cum Cezar conducea 13 legiuni, ei au lansat zvonul că avea de gând să atace țara pentru a prelua puterea, determinând astfel Senatul să-l declare “inamic public” și să ordone lui Pompei mobilizarea armatei. Nevrând să răspundă provocării, Cezar a trimis o scrisoare prin care își anunța disponibilitatea de a abandona comanda legiunilor sale dacă Pompei făcea același lucru. Încăpută pe mâna dușmanilor, scrisoarea nu a fost citită în Senat și astfel simțindu-se în pericol, Cezar s-a văzut nevoit să comande strângerea trupelor pe malul Rubiconului – pe atunci hotarul Italiei. Legea republicii interzicea categoric oricărui conducător de armată să traverseze râul. Pentru că încălcarea acesteia echivala cu declararea războiului, Cezar a mai avut un moment de ezitare, moment determinat, pe de o parte, de faptul că nu dorea vărsarea sângelui conașionalilor săi, iar, pe de altă parte, de faptul că nu era sigur de succes, armata sa fiind inferioară numeric celei a lui Pompei. Constrâns de împrejurări de a-și asuma totuși riscul, în cele din urmă el a hotărât traversarea Rubiconului rostind cuvintele rămase celebre: **alea iacta est**. Azi, ele sunt rostite de o persoană care, după multe șovăieli, ia o decizie importantă, asumându-și toate consecințele acțiunii sale.

alte măști, aceeași piesă. Sens uzual: *schimbare neesențială, de formă, nu de fond*. Cu toate că nici unul dintre scriitorii noștri nu s-a consacrat ca moralist, creator de maxime, sunt multe operele în care unele reflecții se detașează, aproape singure, insinuându-se ca veritabile aforisme, indiferent dacă sunt exprimate în versuri sau în proză. Simțindu-le ca atare, cititorii le potențază această calitate citându-le ori de câte ori li se par a fi mai expresive decât propriile lor cuvinte. Așa cum se întâmplă și cu acest vers al lui Mihai Eminescu.

alter ego (lat.) – “al doilea eu”. Sens uzual: *persoană care seamănă întru totul alteia* Locuțiunea, citată numai în limba latină, desemnează o persoană care, după ce și-a petrecut o mare parte

din viață alături de un prieten sau e o persoană iubită, începe să gândească, să se comporte atât de asemănător, încât i se poate substitui. Un exemplu celebru de **alter ego** este Ephestion, aghiotantul și amicul nedespărțit al regelui macedonean Alexandru cel Mare. Azi locuțiunea se folosește deseori pentru a arăta că în eroul unui roman se poate recunoaște însuși autorul.

a lua drumul Damascului. Sens uzual: *revelație, schimbarea bruscă a unei concepții*. Acest sens laic derivă din povestirea biblică despre pocăirea lui Saul, cum se numea Pavel înainte de a deveni unul dintre apostolii lui Iisus. Așadar, prigonitor fiind al creștinilor, Saul a plecat cu același scop în Damasc. Pe drum, însă, l-a învăluit dintr-odată o lumină “ca un fulger” și din acel moment a trecut la religia celor pe care până atunci îi urmărea, propovăduind în marea Moscheie Omayadă din Damasc – Areopagul atenian, unde se află moaștele Sf. Ioan Botezătorul (*Faptele Apostolilor*).

l’amour est un égoïsme à deux (fr.) – “dragostea este un egoism în doi”. Aforismul este atribuit scriitoarei Madame de Staël, ai cărei eroi din romanele melodramatice *Delphine* și *Corinne*, exaltați, neliniștiți, pesimiști, se lasă pradă unor pasiuni mistuitoare. De altfel, pe moșia sa de la Coppet (Elveția), unde s-a stabilit ca urmare a prigonirii lui Napoleon, care o considera periculoasă și intrigantă, însăși romanciera preromantică a întreținut o legătură pasională cu scriitorul și omul politic Benjamin Constant. Nu este exclus ca acest aforism să se fi datorat celor 14 ani de conviețuire laolaltă – 1794-1808.

l’amour est un plaisir; l’honneur est un devoir (fr.) – “dragostea este o plăcere; onoarea o datorie”. Printre marii scriitori ale căror versuri s-au transformat în maxime folosite în întreaga lume se numără și Pierre Corneille. Cu aceste cuvinte, specifice eticii morale feudale, Don Diego (*Cidul*, Act III sc.6) se adresează fiului său Don Rodrigo, care, reprezentând o altă generație, considera că datoria impusă de onoare se suprapune datoriei impuse de dragoste, așa cum reiese și din răspunsul său: “Sunt tot atât de josiți, în mișelia lor / Războinicul ce fuge și-amantul trădător” (tr. Șt. O. Iosif). Deși Corneille a avut de luptat împotriva rivalilor și cardinalului de Richelieu, care condamnau dragostea Ximenei pentru ucigașul tatălui său, *Cidul* s-a bucurat de un succes foarte mare, unele dintre replicile tragediei fiind memorate de spectatori și folosite de ei în limba de toate zilele.

l’amour est un tyran qui n’épargne personne (fr.) – “dragostea este un tiran care nu cruță (iartă) pe nimeni” (Corneille, *Cidul*, Act 1,sc.1.).

l’amour propre est le plus grand de tous les flatteurs. – “amorul propriu este cel mai mare dintre lingușitori”. Reflecția aparține lui La Rochefoucauld și este folosită și azi, când întâlnim destui

semeni care, abandonându-se în brațele lingușitorului amor propriu, ajung să-și fie suficienți lor înșiși.

l'amour, tu perdit Troie! (fr.) – “iubire, tu ai pierdut Troia!”. Cuvintele, devenite celebre, i-au fost inspirate scriitorului francez La Fontaine (*Le Deux Coq*) de tragedia cetății lui Priam, datorată nesăbuitului Paris, care, îndrăgostit nebunește de Elena, a răpit-o și a dus-o în Troia declanșând astfel devastatorul război troian. Versul poate fi citat fie ca un avertisment, fie ca o închinare în fața zeului Amor. Este folosit totdeauna în limba franceză.

analfabeții nu pot învăța pe alții alfabetul. Aforismul aparține lui G. Călinescu, care, în 1945, mărturisea într-un articol că: “Mă surprind de la o vreme făcând astfel de jocuri de cuvinte, dar ele au scopul foarte serios de a disloca niște raporturi învechite, de a roade coaja de pe anumite expresii”. Că a fost foarte preocupat de aceste “jocuri”, stau mărturie paginile revistelor unde a colaborat și mai ales cele ale revistei “Adevărul literar și artistic”, unde a publicat între anii 1931-1938. Adevărul exprimat de Călinescu a fost formulat cu mult înainte de Esop, numai că în alte cuvinte: “cel neinițiat în învățătură nu poate să instruiască pe altul” [morală fabulei sale *Broasca și vulpea* (69)].

anturajul rău strică bunurile moravuri. Cugetarea aparține lui Menandru (342-292 înainte de Christos), creatorul comediei de moravuri și caracter, care a dat strălucire Atenei.

a opta minune a lumii. Sens uzual: *o realizare (indiferent de domeniu) care întrece orice închipuire.* Expresia se raportează întotdeauna la cele șapte minuni ale lumii: piramida de la Gizeh, grădinile suspendate din Babilon (sau ale Semiramidei), templul Artemisei din Efes, Mausoleul din Alicarnas, statuia lui Zeus din Olimp, farul din Alexandria și colosul din Rodos.

l'appétit vien en mangeant (fr.) – “pofta vine mâncând”. Sens uzual: *cu cât ai, cu atât vrei mai mult.* Expresia apare prima dată în tratatul *De Causis* al episcopului Angest din Mans. Reluată de Rabelais în *Gargantua* (cap. V, *Sporăvăielile para-bețivănarilor*), ea a devenit foarte cunoscută fiind preferată versiunea franceză.

arrière-pensée (fr.) – “gând ascuns”. Sens uzual: *alte intenții decât cele afișate, mărturisite; în general, intenții rele* (Toată noaptea n-am dormit încercând să ghicesc dacă a venit la mine cu vreun **arrière-pensée** sau nu).

ars longa, vita brevis (lat.) – “arta-i lungă, viața-i scurtă”. Sens uzual: *dacă vrei să lași ceva în urma ta, grăbește-te, pentru că viața e scurtă.* Aceasta este varianta latină (care trebuie folosită ca atare) a primului aforism al celebrului medic grec Hipocrat.

a se bate cu morile de vânt. Sens uzual: *a se lupta în zadar, în van*. Expresia este inspirată de cunoscuta aventură a lui Don Quijote, celebrul erou al lui Cervantes, scriitorul considerat, alături de Shakespeare, Goethe și Dante, una dintre cele “patru instituții durabile ale spiritualității europene”.

a se duce pe apa sâmbetei. Sens uzual: *a se pierde definitiv, a se distruge*. După o legendă străveche, apa sâmbetei izvora de la capătul lumii din rădăcinile Bradului cosmic și, după ce înconjura de 7 ori pământul, se vărsa în Iad. Pe parcurs ea își pierdea sacralitatea, începea să clocotească și ieșea din matcă. Tot ce lua în calea sa ajungea în Infern, nemaiputându-se recupera niciodată.

a se fura ca în codrul Vlăsiei. Sens uzual: *a se fura mult și fără frică*. Expresia datează din timpul domniilor fanariote, când pădurea Vlăsiei, din apropierea Snagovului, devenise cuibul unui mare număr de tâlhari. Cu toate că jefuiau fără frică pe oricine se încumeta să treacă pe-acolo, ei au acționat nestânjeniți multă vreme. Azi, expresia vizează mai ales pe cei care profitând de o anumită poziție socială, comit fraude ce afectează bugetul țării. Deseori se folosește numai sintagma “Codrul Vlăsiei”, pentru a desemna un loc (o instituție) unde nefiind nici un control, se fură după bunul plac. Și Franța are un “Codru al Vlăsiei” – *La Forêt de Bondy*, numele fiind citat cu sens similar.

a se spăla pe mâini ca Pilat din Pont. Sens uzual: *a nu-și asuma răspunderea (pentru o faptă, acțiune)*. Deși bătrânii și marii preoți iudei îl acuzau pe Iisus că s-ar fi declarat împăratul iudeilor și că în această calitate ar fi învățat poporul să nu-i mai plătească tribut Cezarului, Pilat din Pont nu era convins de vinovăția Fiului lui Dumnezeu. Văzând că face toate eforturile să-l elibereze, iudeii, care doreau cu orice preț moartea Mântuitorului, i-au strigat înfuriați: “Dacă-i dai drumul, nu ești prieten al Cezarului!” Simțindu-se amenințat, dat fiind că era guvernator roman, Pilat a cerut un vas cu apă și, în timp ce-și spăla mâinile, le-a zis acuzatorilor înfierbântați de ură: “Sunt nevinovat de sângele acestui om. Vă privește!” Apoi, așezându-se pe scaunul lui de judecător, s-a supus voinței iudeilor dându-le pe Iisus ca să-l răstignească.

a se vinde pentru un blid de linte. Sens uzual: *a da totul pentru nimic, a încheia un târg păgubos*. Expresia are ca sursă povestea biblică a lui Isav. Într-o zi, întorcându-se înfometat de la munca câmpului, el i-a cerut fratelui său geamăn, Iacob, un blid din linte pe care acesta o gătitese. Cum urmărea de mult să-i ia locul de prim născut, statut ce-i conferea dreptul de a-și moșteni tatăl, Iacob s-a învoit cu o condiție: Isav să-i cedeze în schimb dreptul de primogenitură. Orbit de

foame, incapabil să se gândească și să se uite la altceva decât la oala aburindă cu linte, Isav n-a mai fost în stare să raționeze și a acceptat. Astfel, plătind blidul de linte cu întreaga avere părintească, în posesia căreia ar fi trebuit să intre, a rămas sărac lipit.

asinus asinum fricat (lat) – “măgar pe măgar se scarpină”. Sens uzual: (despre două persoane cu același caracter sau de aceeași condiție): *laudă reciprocă exagerată, în public*.

a simți, a iubi, a suferi, a se devota, va fi totdeauna rostul vieții femeilor. Reflecția aparține autorului *Comediei umane*, Honoré de Balzac, fin cunoscător nu numai al doamnelor din cercurile mondene sau semimondene ci și al celor din culisele teatrale, des frecventate de el dintr-un motiv sau altul. În cunoașterea sufletului feminin, un rol important l-au avut și cele două mari iubiri ce i-au însoțit necazurile survenite după falimentarea afacerilor: Laure de Berny, “la Dilecta” (care, de altfel, îi va inspira personajul Henriette de Mortsauf) și contesa poloneză Eveline Hanska, devenită din 1850 soția lui.

așa cum vorbești, tot așa ți se va răspunde. Cuvintele aparțin lui Enea (Homer *Iliada*, XX). Căsătorit cu una dintre fiicele lui Priam (regele Troiei), Enea a participat la apărarea cetății asaltată timp de 10 ani de greci. Cuvintele citate sunt primele din răspunsul dat lui Ahile, care, plin de sine, îl sfătuiseră: “ia-ți talpa-nainte, / Cară-te-n gloată și nu adăsta până când te-ar ajunge / Pacostea. Fii cu cap...”. După cum se știe, departe de a-i asculta îndemnul, Enea l-a provocat la luptă.

a-și da arama pe față. Sens uzual: *a-și dezvălui adevăratul caracter, cu mult inferior celui pe care cei din jur credeau că-l ai*. Expresia dăinuie de pe vremea când monedele de aur și de argint se făceau cu mijloace artizanale. Falsificatorii le confecționau din aramă acoperindu-le doar cu o pojghiță de metal prețios. După un timp de întrebuițare, pojghița se tocea și apărea la suprafață arama. Aceeași expresie, dar prescurtată, o întâlnim și în celebrul vers al lui Eminescu: “Prea v-ați arătat arama sfâșiind această țară”.

a-și pune cenușă pe (în) cap. Sens uzual: *a-și recunoaște greșeala, vina; a se pocăi*. Anticii socoteau cenușa (sau țărâna) un semn de doliu. De aceea, Hecuba, nefericita regină a Troiei, ajunsă sclavă, își plânge copiii omorâți (pe Polymestor și Polyxene), se întinde pe pământ și “își murdărește capul nenorocit în pulbere” (Euripide, *Hecuba*, tr. Alex. Miran). De acest obicei se vorbește deseori și în *Biblie*, un exemplu constituindu-l prietenii lui Iov, care fac gestul respectiv când află ce nenorociri s-au năpustit asupra acestuia. Se spune că, mult mai aproape de zilele noastre, chiar și unii suverani au recurs, volens-nolens, la cenușă pentru a fi iertați de Papă.

a tăia nodul gordian. Sens uzual: *a găsi o soluție simplă unei situații care la prima vedere pare de nerezolvat.* Pe când era doar un simplu țăran, regele legendar al Frigiei, Gordias, a ieșit într-o dimineață să lucreze la câmp. Nici nu s-a apucat bine de treabă și un vultur i s-a așezat pe car rămânând acolo până seara. Semnificația întâmplării a aflat-o consultând oracolul: vulturul era semnul că va deveni rege al Frigiei. După ce profeția s-a împlinit, drept mulțumire Gordias i-a închinat lui Zeus carul său, a cărui oiște a legat-o cu un nod atât de complicat, că până la Alexandrul cel Mare nimeni nu l-a putut desface. Ajungând pe acele meleaguri și auzind de prezicerea că cel care-l va deznoda va stăpâni Asia, Macedoneanul l-a tăiat pur și simplu cu sabia.

a te afla în al nouălea cer. Sens uzual: *a fi foarte fericit.* Deși au fost mulți cei care au împărtășit credința în existența mai multor ceruri (Aristotel susținea că ar fi vorba de șapte, iar Tomasso d'Aquino de opt), părintele expresiei este Dante Aligheri, susținător al ideii că, de fapt, sunt nouă ceruri. Diferențiate ierarhic, scara valorică plecând de la 1, cel mai râvnit era, bineînțeles, al nouălea cer.

a te închina lui Mamon. Sens uzual: *a fi sclavul banului.* Zeul avuțiilor în mitologia siriană, Mamon apare menționat în cap. 6, v. 24 din *Evanghelia după Matei*: “Nimeni nu poate sluji la doi domni, căci sau pe unul îl va urî și pe celălalt îl va iubi, sau de unul se va lipi și pe celălalt îl va disprețui; nu puteți sluji lui Dumnezeu și lui Mamona”. Aceeași idee o găsim și în *Evanghelia după Luca* (cap. 16, v. 13).

a trăi ca în sânul lui Avraam. Sens uzual: *a trăi ca în Paradis.* Expresia își are originea în *Evanghelia după Luca*. Prin răbdare și nădejdea în ajutorul lui Dumnezeu, săracul Lazăr și-a câștigat mântuirea. Astfel, după moarte, sufletul său a fost luat de îngeri și dus în cer, unde a trăit în fericire, împreună cu Avraam, care pentru marea lui credință și putere de jertfă a fost răsplătit cu Paradisul.

a trece prin furcile caudine. Sens uzual: *a admite condiții grele, chiar umilitoare, pentru a scăpa dintr-o situație limită.* Supărat că, după ce le-a restituit romanilor captura de război și prizonierii, așa cum i-au cerut, aceștia nu s-au ținut de cuvânt și n-au încheiat pace, generalul samnit Pontius Herennius i-a atras, printr-un șiretlic, în defileul Caudine Furcae. Înconjuțați din toate părțile, romanii n-aveau altă scăpare decât să se supună, de astă dată, condițiilor impuse de învingător. Așadar, au predat armele, s-au dezbrăcat și au trecut, goi și în jug, printre ostașii samniți care îi petreceau cu strigăte de ocară.

a trece Rubiconul. Vezi **alea iacta est.**

a turna gaz peste foc. Sens uzual: *a atâta un conflict, o situație deja tensionată.* S-ar putea ca această maximă celebră să-și aibă originea în *Satira II* a lui Horațiu, unde întâlnim versul “*Oleum addere camino*” (a turna ulei peste foc).

aucun chemin de fleurs ne conduit à la gloire (fr.) – “nici un drum presărat cu flori nu duce la glorie”. Sens uzual: *Orice succes cere sacrificii.* La Fontaine își argumentează cugetarea cu exemplul lui Hercule: “Dovadă mai deplină cred că nu-i / Ca Hercule cu toate strădaniile lui” (Cartea a zecea, 14, *Cei doi vânturători de lumi și talismanul*). Se citează numai în limba franceză.

audaces fortuna iuvat (lat.) “pe cei îndrăzneți îi ajută norocul”. Căpătând cu timpul valențele unei maxime, versul lui Vergiliu (*Eneida*) exprima inițial elogiul pe care marele clasic îl făcea curajului eroilor din vremea lui, eroi iubiți și ocrotiți de zei. Ideea o întâlnim și la Sofocle, care considera că “norocul nu-i ajută pe cei lipsiți de curaj”, formulă regăsită și la Destouches “*La fortune est toujours pour les audacieux*”.

audiatur et altera pars (lat.) – “ascultă și partea cealaltă”. Sens uzual: *pentru o judecată dreaptă trebuie să ascuți deopotrivă și pe acuzator și pe acuzat.* Paternitatea acestei maxime “fundamentală a echității”, cum o considera Tudor Vianu, este atribuită de unii lui Seneca (*Medeea*), iar de alții lui Aristofan (*Păsările*). În zilele noastre este des citată, ca un memento, totdeauna în limba latină.

aurea mediocritas (lat.) “mediocritate aurită”. Sens uzual (peiorativ): *evaluarea cu mult peste meritele reale.* Expresia aparține lui Horațiu (*Oda II, 10, 5*), care a folosit-o într-un sens cu totul diferit de cel de azi și anume, pentru a sublinia că liniștea sufletească este dată de un mod de trai modest, fără implicări în lupta pentru putere.

autant vaut l'homme comme il s'estime (fr.) – “omul valorează atât cât se estimează”. Cu mult înaintea lui Rabelais, căruia îi aparține această maximă, Cicero a exprimat aceeași idee: “valorezi în ochii altora, cât valorezi în proprii-ți ochi”. Pe aceeași temă, Chamfort a spus: “*Avoir de la considération pour soi vous attire quelquefois celle des autres*”.

aut Caesar aut nihil (lat.) – “ori Cezar, ori nimic”. Sens uzual: *ori totul, ori nimic.* Deviza este atribuită cardinalului și omului politic italian Cezar Borgia, rămas în istorie pentru numărul